

פתח דבר - עו"ד יוסף שטח, יו"ר הוועדה לניסוח משפטי

הגיליון הראשון של לשון ומשפט זכה לתגובות מבורכות מצד שופטים, עורכי דין ומשפטנים. הפעילות בנושא הניסוח המשפטי מתרחבת: ימי עיון מתקיימים בפקולטות למשפטים ובאקדמיה ללשון העברית; מאמרים וספרים נכתבים בנושא; מתרחבת ההידרשות לעניין הניסוח בפקדי דין; ישנם יומני רשת (בלוגים) בנושא; ומתקיימות השתלמויות. בראשית השנה הבאה תערוך המדרשה למשפט מעשי במחוז ת"א והמרכז השתלמות לעורכי דין בנושא הניסוח המשפטי וההצגה (פרזנטציה) המשפטית. הנושא מתרחב לתחומים נוספים הנוגעים לצרכנות ולחקיקה (ד"ר יניב רוזנאי כותב מאמר שנושא "הנגישות לחקיקה").

בגיליון הנוכחי מובאת שיחה מרתקת עם סגן נשיאת בית המשפט המחוזי בת"א, כב' השופט ישעיהו שנלר, שלפני שנים לימד באוניברסיטה ניסוח משפטי.

בהמשך מובא מאמרה המאתגר של עו"ד מיכל אהרוני היוצא נגד השימוש בארמית, ומנגד מאמריהם של עו"ד תמי גרינברג ושל פרופ' אביעד הכהן, דקאן בית הספר למשפטים במרכז האקדמי שערי משפט, התומכים בשימוש בארמית. מוסכם על הכול שאם משתמשים בארמית, הרי שהשימוש צריך להיות נכון, וראוי לפעמים לכתוב את החלופה העברית בסוגריים. נראית לי עמדתו של כב' השופט שנלר להשתמש בארמית במידה.

כמו כן, מובאת הצעה לבחון כתיבת תמצית לכתבי טענות, שתשתרע על כעמוד וחצי ותביא את העובדות העיקריות ואת הטענות המשפטיות העיקריות. ייתכן שהצעה זו תיבחן בוועדה הדנה בניסוח מחדש של סדר הדין האזרחי, בראשות כב' השופט משה גל.

שיחה עם סגן נשיאת בית המשפט המחוזי בת"א, כב' השופט ישעיהו שנלר

עו"ד יוסף שטח: אחד הקורסים החשובים שלמדתי בפקולטה למשפטים היה אצל כבודו לפני עשרים שנה בנושא הניסוח המשפטי. כיום אני משמש יו"ר הוועדה לניסוח משפטי בלשכת עורכי הדין במחוז ת"א ואני מודה לאדוני על הסכמתו לשוחח בנושא. נמצא עמי חברי לוועדה, עו"ד רן לוסטיגמן, הכותב ספר על השפה המשפטית ומרצה בנושא בין היתר בהשתלמויות לשופטים.

שאלה: כיצד אדוני היה מתאר את רמת הניסוח המשפטי של המסמכים שמובאים לפניו?

כב' השופט ישעיהו שנלר: בחלק לא קטן מהמקרים זהו ניסוח שקשה להבין ממנו למה הכותב מתכוון. בחלק לא קטן מהמקרים נראה שהכותב עצמו טרם החליט למה במדויק מכוונים דבריו. נושא בעייתי נוסף כיום נוגע ליכולת התמצות בעיקר במסמכים שמוגשים לבית המשפט. רבים מעורכי הדין חושבים בטעות שככל שהמסמך ארוך יותר הוא טוב יותר. בפועל המצב הפוך. יש לזכור שלשופט נדרש זמן רב להכנת התיקים שנידונים לפניו. לכן כל שופט חפץ במסמך קצר ותמציתי שבאמצעותו ניתן לדעת מהם טיעונו של כל צד. מסמך שכזה גורם לך לקרוא את כולו

בעיון ולקלוט את כל המסרים שבו. זאת לעומת מסמך ארוך ומייגע שגורם לאיבוד הרצף, מקשה על המעקב אחר הטיעון המשפטי, ומביא לכך שבסופו אינך יוצא ממנו עם מסקנה ברורה וחד משמעית מה הטיעון. טעות נפוצה בקרב עורכי הדין היא עריכת כתב תביעה כמו תצהיר עדות ראשית. רצוי שכתב הטענות יהיה תמציתי. כתב טענות ארוך ומפורט לא רק פחות משכנע, אלא גם מגביל את בעל הדין בהמשך המשפט. למרות ההעדפה של התמציתיות אני חושב שנכון להעלות טענות חלופיות, כל עוד הן ריאליות. אי העלאת טענות חלופיות עשויה להיחשב לעתים לרשלנות מקצועית. כמו כן כשכותבים את כתב הטענות חשוב לעשות זאת לאור הסיכומים שעתידיים להיכתב בבוא העת באותו תיק וישקפו את העילות המשפטיות שתומכות בעמדתו של בעל הדין.

בנוגע לערעורים - הנוהל בערעורים שנידונים בהרכב שבו אני יושב הוא שעיקרי טיעון בערעור לא יעלו על 7 עמודים ובמקרים קיצוניים יחזיקו עד 10 עמודים. כמעט לא קרה מקרה שבעל דין לא הצליח לכלול במכסת עמודים זו את כל טיעוניו החשובים. מגבלת העמודים מכריחה את הכותב להחליט מה חשוב לו לטעון.

שאלה: ומה בנוגע לפסקי הדין?

תשובה: לדעתי הדברים נכונים גם לגבי שופטים. לא כל פסק דין ארוך הוא בהכרח פסק דין טוב. בכתבת פסקי דין נוהגות כיום תבניות קבועות - תיאור העובדות, פירוט טענות הצדדים ואז דיון והכרעה. המבנה הזה עשוי להביא לחזרות מיותרות והוא מביא להארכת פסקי הדין. עדיף להגיע לפרק הדיון מהר ואגב הדיון לפרט את טענות הצדדים ולדון בהן. פסקי דין שנכתבים באולם לרוב אינם בנויים לפי התבניות הללו והם אינם פחות חדים. בעיה נוספת בשימוש בתבניות היא שבמובן מסוים מאבדים את היצירה האישית של השופט. עוד יש לזכור שפסק דין צריך להיות חי הנושא את עצמו, כלומר הוא אינו יכול להפנות את הקורא לחומרים שאינם לפניו, אלא עליו להכיל את כל הנדרש כדי להבינו. למרות זאת פסק הדין לא צריך להיות ארוך.

שאלה: בארה"ב נדרש בכל כתב טענות לכלול תמצית בת שני עמודים לכל היותר של העובדות ושל הטענות העיקריות. מה דעתו של אדוני על דרישה זו?

תשובה: היתרון הגדול בכך הוא שהשופט מבין מיד מה הוא עומד לקרוא בהמשך ויכול לדעת במה הוא רוצה להתמקד בקריאה בהמשך. החיסרון הוא שהתמצית עשויה לייתר את כל שאר כתב הטענות. יש עורכי דין מיומנים שבצורה תמציתית, בכתבי טענות או בסיכומים, "מכניסים אותך לזירה" ומגרים את הקורא לבדוק איך הם מוכיחים בהמשך את מה שהם טענו בתמצית. הבעיה נוצרת בחזרות הרבות - לפעמים מוצאים שהכותב חזר על אותו דבר גם בתמצית, גם בגוף המסמך וגם בסיכום.

שאלה: אילו הערות ראוי שבית המשפט יעיר על המסמכים המוגשים לו?

תשובה: בעידן נט המשפט קורה לא אחת שמוגשים לבית המשפט ערעורים בני 100-150 עמודים כולל נספחים. לכן לא אחת בדיון בקדם ערעור יידרש המערער לנמק מדוע לא יימחק הערעור כי

הוא ארוך, מייגע ואינו ערוך לפי תקנות סדר הדין האזרחי. לחלופין בית המשפט יכול לקצוב למערער זמן להגשת הערעור בשנית לאחר תיקונו וקיצורו. הודעת ערעור ארוכה יוצרת גם איפה ואיפה לרעת המשיב כי עמדת המשיב מובעת רק בעיקרי טיעון תמציתיים מאוד, ואילו למערער יש גם עיקרי הטיעון וגם הודעת הערעור. גם מהטעם הזה ראוי שהודעות ערעור יהיו קצרות. ייתכן שרצוי שתהיינה הנחיות בנוגע לאורך מוגבל של הודעות ערעור.

שאלה: ומה לגבי הערות בנוגע לסגנון מתלהם או משתלח או בנוגע לתקינות הלשון?

תשובה: לצערי מוצאים יותר ויותר מסמכים ובהם סגנון משתלח כלפי הערכאה הדיונית או כלפי הצד שכנגד. במקרים כאלה אני מעיר על כך באולם, ולפעמים דורש שהמסמך יוגש בשנית לאחר תיקונו. לגבי הלשון העברית ורמת הניסוח – זה כבר עניין של חינוך ושל ידע, ולכן אינני מעיר על כך.

שאלה: האם אופן עריכת כתבי בי דין משפיע על תוצאת הדיון, וכיצד השופטים מתמודדים עם הררי הנייר?

תשובה: על התוצאה זה לא משפיע. אם צריך לקרוא את כל החומר, אז בשלב מסוים השופט יקרא מהר ואולי לא ישים לב לכל הפרטים. שופט גם מפתח מיומנות קריאה. אין ספק שהאריכות כיום היא מכה שלא כתובה בתורה.

שאלה: מה ניתן לעשות לשיפור המצב?

תשובה: לדעתי, לשכת עורכי הדין צריכה לחשוב על קיום קורסי חובה לעורכי הדין בנושא הניסוח המשפטי (תמצות, סגנון, לשון וכו') ובקורסים אלה ירצו גם שופטים. כמו כן לדעתי לא יעלה על הדעת שבבחינות ההסמכה של לשכת עורכי הדין לא יבחנו יכולת כתיבת מכתב או חוזה. פעמים רבות עורכי דין אינם יודעים לנסח חוזה. למשל, כשמגיעים באולם שלי לפשרה לרוב אני מעדיף לנסח את הסכם הפשרה, כי אם עורכי הדין ינסחו אותו, ייתכן שייווצר עוד תיק משפטי בעקבות זאת. כמו כן לדעתי צריך לקיים קורסים מיוחדים לעולים חדשים כדי ללוות אותם ולסייע להם בנושא הניסוח המשפטי.

שאלה: הטפסים והחוזים הסטנדרטיים שהאזרחים נדרשים לחתום עליהם ארוכים ומנוסחים פעמים רבות בצורה מסורבלת. מה ניתן לעשות בעניין זה?

תשובה: הפסיקה קבעה שחזקה שמי שחתם על מסמך קרא והבין אותו. זו כמובן פיקציה משפטית, אך היא הכרחית - אחרת כל מי שירצה להשתחרר מחוזה, יטען שלא ידע על מה הוא חתם. הניסוח המשפטי במסמכים סטנדרטיים (שהם לרוב חוזה אחיד) משקפים משפטנות מתגוננת. אחת הסיבות לכך היא פסיקת בתי המשפט שממנה עולה שהיה ראוי שדבר מה יכתב בחוזה מפורשות. בעקבות זאת מסמכים עתידיים מתעבים ומסתרבלים. כמו כן לרוב עורכי דין משתמשים בחוזים קיימים, אך אינם משמיטים מהם דבר, גם אם מדובר בעניין שממש אינו רלוונטי לחוזה החדש, אלא רק מוסיפים עוד ועוד. וכך החוזים הופכים מסורבלים יותר ולעתים יש בהם סתירות ועניינים שאינם קיימים עוד במציאות. במסמכים בנקאיים, למשל, אני חושב

שאלה: האם הבנק יושיב יועץ משפטי שיעבור על המסמכים הקיימים, יהיה ניתן לכלול במסמך החדש את כל מה שקיים במסמך הנוכחי אך המסמך יהיה קצר בהרבה.

שאלה: מה קורה במשפט הפלילי?

תשובה: במשפט הפלילי יש כתב אישום והוכחות. אין ניירת מלבד כתב האישום והסיכומים. החיסרון בכך הוא שלא יודעים מראש מה המחלוקות בין הצדדים. לכן גם במשפט הפלילי ראוי לקיים מעין קדם משפט.

שאלה: ישנה תופעה חדשה, במיוחד בקרב עורכי הדין הצעירים, של דיבור מהיר ביותר, דיבור בצרורות. מה המצב באולם המשפט?

תשובה: בדיונים באולם עורך הדין יודע שהזמן קצוב, והוא חושש שמא לא יספיק לטעון הכול, ולכן הוא מדבר מהר. זה לא תמיד לטובתו. השופט כבר הכין את התיק כדבעי, הוא מכיר אותו ואינו מעוניין לשמוע טיעון ארוך. אם עורך דין בא מוכן ומעביר את המסר בארבעה משפטים, לפעמים זה שווה לשעה של חקירות. צריך להיות ממוקד בעל פה כמו בכתב. כמו כן השופטים היום הרבה יותר פעילים מבעבר. אם בעבר כשעורך הדין היה נואם נאום ארוך, לא היו מפסיקים אותו, היום פעמים רבות יקטע אותו השופט והטיעון יעבור למתכונת של שאלות ותשובות.

שאלה: בנוגע לשימוש בארמית - יש התומכים בכך ויש המתנגדים. מהי עמדתך?

תשובה: אני משתמש בארמית אבל אני חושב שאסור להגזים בכך. הבעיה הגדולה יותר היא שיש עורכי דין שאינם מכירים את הביטויים ואז הם משתמשים בצורה שגויה בארמית ובמטבעות לשון.

שאלה: כיצד משפיעה הטכנולוגיה על הניסוח המשפטי?

תשובה: יש כאן בעיה אדירה. פעם היו מגיעים לבית המשפט עם ספרים. היום מרביתם לצטט ומאזכרים לעתים 20 פסקי דין כדי להרשים. זה כלל אינו מרשים. מאגרי המידע עומדים גם לרשות השופטים. אני חושב שלא צריך להרבות באסמכתאות. עדיף להביא פסק דין מרכזי אחד ולהצביע על השלכותיו לעניין הנדון. פעמים רבות לצד ריבוי האסמכתאות הניתוח שלהן לוקה בחסר, וזה בעייתי. בעיה נוספת, וקשה לא פחות, היא שיש עורכי דין שטוענים בלי להסתמך כלל על פסיקה.

שאלה: האם לדעתך יש מקום לשנות דברים בסדרי הדין?

תשובה: ישנה ועדה בראשות השופט משה גל שבוחנת עתה נושאים אלה וכנראה תמליץ על שינויים.

שאלה: לסיים, נשמח לדעת מה עמדתו של אדוני לגבי תיקון מס' 2 בחוק החוזים הנוגע לפרשנות חוזה לנוכח העמדות השונות בבית המשפט העליון.

תשובה: היום בתי המשפט נדרשים יותר להשתמש בסעיף 25(א) לחוק החוזים בשל העובדה שחוזים מנוסחים בצורה פחות טובה מבעבר. עם זאת מכיוון שאני הגעתי מהפרקטיקה, אני דוגל ביציבות ובוודאות. לכן אינני חושב שצריך להגיע למצב שבו עורך דין מנסח חוזה ואומר ללקוח שאין לדעת מה יאמר בית המשפט כשיידרש לפרש את החוזה.

עו"ד יוסף שטח: תודה רבה אדוני. הנה בשעה קלה הקפנו נושאים רבים וחשובים.

הצעה לתמצות כתבי טענות, בדומה לארה"ב - עו"ד עדי אברונין

הוועדה לניסוח משפטי במחוז תל-אביב והמרכז של לשכת עורכי הדין נדרשה לסוגיית אורכם של כתבי בי-דין והדרך לייעל את ההליכים המשפטיים ולהקל על השופט הדין בתיק לבחון את טענות הצדדים ולהכירן כדבעי.

הדברים נכונים גם כלפי הצדדים ועורכי דינם.

כידוע לעוסקים בתחום, היקפם של כתבי הטענות הולך וגדל וכתבי הטענות בהליכים משפטיים מחזיקים עמודים על גבי עמודים, תוך חזרה על דברים, הצגה לא ברורה ולא עקבית של הטענות וכן "ניפוח" כתב הטענות באמצעות כתיבת פתח דבר, מבוא, עיקרי עמדת התובע/נתבע, גוף הטענות, סיכום ואחרית דבר.

התנהלות זו אינה עולה בקנה אחד עם לשונן ותכליתן של **תקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984** (להלן: "**התקנות**"), אשר במסגרתן הבהיר מחוקק-המשנה, כי כתבי טענות יכללו את עיקרי העובדות, אשר ייכתבו **בתמציתיות** – ראו לדוגמה: תקנות 9 (5), 235, 403 (א), 406 (ב), 414 (ב), 446 ו-465 (א) לתקנות.

עמד על כך הנשיא גרוניס בעניין **סופר מדיק** שבו קבע, כי:

"כל המצוי בנעשה בבתי המשפט מודע לכך שבצד גידול במשקל הסגולי של הליכים (ובלא קשר למספרם של ההליכים המוגשים) קיימת תופעה של כתבי טענות, תצהירים, נספחים וכיו"ב המשתרעים על פני עוד ועוד עמודים. נתקלים אנו במסמכים בעלי היקף גדל והולך. במילים אחרות, הניירת מתרבה ומתרבה" (רע"א 615/11 סופר מדיק (מדיק לייט) נ' Anton Hubner Cmbh&Co. Kg, דינים עליון 2011 (43) 189, בפס' 4.

הוועדה מודעת לקושי הקיים ביצירת כללים מלכתחילה בנוגע להיקף כתבי טענות, שכן ברור לוועדה שאין דינה של תביעה לנזקי פח כדין תביעת ענק ומורכבת הכוללת צדדים רבים ושוויה מיליוני שקלים.

עם זאת הוועדה סבורה, כי יש מקום להתקין בתקנות כלל, אשר יחייב **תמצות טענות הצדדים** במסגרת כתבי טענותיהם המרכזיים - כתב התביעה, כתב ההגנה וסיכומי הצדדים.

עיון במשפט המשווה מלמד, כי בנוגע לעתירות המוגשות לבית המשפט העליון בארצות הברית קיים כלל שכתב טענות ינוסח כך שהוא כולל את השאלה במחלוקת ללא פרטים מיותרים וללא חזרות:

"1. A petition for a writ of certiorari shall contain, in the order indicate:

(a) The questions presented for review, expressed concisely in relation to the circumstances of the case, **without unnecessary detail. The questions should be short and should not be argumentative or repetitive**"... The questions shall be set out on the first page following the cover, **and no other information may appear on that page.** The statement of any question presented is deemed to comprise every subsidiary question fairly included therein. **Only the questions set out in the petition, or fairly included therein, will be considered by the Court.**"

ראו כלל 14 הנוגע לאופן הגשת עתירה לבית המשפט העליון כמפורט באתר אוניברסיטת קורנל:

http://www.law.cornell.edu/rules/supct/rule_14

הצעת הוועדה היא, אפוא, כי תותקן תקנה בתקנות סדר הדין האזרחי שבכל כתב טענות (כתב תביעה, כתב הגנה וסיכומים) יציג בעל הדין בפתח הדברים ובהיקף שלא יעלה על 500 מילים את תמצית המקרה ואת עיקרי טיעונו.

התקנות הקיימות העוסקות בתמצות הטענות מפורשות בצורה ליברלית ורחבה בכל הנוגע לאותו "תמצות". הוראה קוגנטית בתקנות המתייחסת לתמצות הטיעונים בהגשת מילים ברורה וחדה תביא, כך אנו מקווים, לקיומה ככתבה וכלשונה.

ניתן להורות, בדומה לכלל בארצות הברית, כי התמצית - והיא בלבד - תהיה בדף הראשון של כתב הטענות.

כך או אחרת, אימוץ הצעה זו יאפשר לבית המשפט להבין מיד בתחילת הקריאה של כתב הטענות מהם טיעוני אותו צד ומהם עיקרי טיעוניו. כך בית המשפט לא יידרש לחלץ מעשרות עמודים של כתבי טענות את לוז עמדת בעל הדין ופעמים אף להחמיצה. כאמור, הדבר נכון גם לגבי הצדדים. בעלי הדין יהיו סמוכים ובטוחים שמבין שלל עמודי כתבי טענותיהם ובליל המלל – תמיד יוכל השופט לחזור לאותו תמצות שבו הנקודות המרכזיות של טיעוניהם יהיו שטוחות בפניו.

למה לוותר על הארמית בכתובה המשפטית? - עו"ד מיכל אהרוני

על עניין זה אני כותבת בדחילו ורחימו (ארמית, אלא מה?).

עולם המשפט נשאר שמורת הטבע האחרונה בחברה החילונית בישראל שבה פורחת הארמית ומשמשת שפה חיה במידה מסוימת. מדוע לחבל בשמורת טבע זו? ניכוש הארמית מהכתובה המשפטית עלול להיות צעד נוסף ברידוד השפה הכללי ובהשכחת המורשת התרבותית שראשיתה במקרא, והמשכה בספרות חז"ל ובכתביהם של חכמי ישראל לדורותיהם.

אף על פי כן אני מציעה לוותר בכאב על הארמית בכתובה המשפטית. שלוש הסיבות המרכזיות לכך הן אלו:

- א. הארמית היא חומה נוספת המונעת נגישות של הציבור אל הטקסט המשפטי. בעולם שכולו משפט, יש לציבור זכות להבין, לפחות באופן ראשוני ובסיסי, את השיח המשפטי שמתנהל בעניינו.
 - ב. בארץ חי גם ציבור לא קטן של אזרחים ותושבים הנזקקים למערכת המשפט והיא מכריעה את גורלם, ולציבור זה אין כל קשר לאומי-תרבותי לשפה זו. בוויכוח בין אוניברסאליות ללאומיות במשפט צריכה, לדעתי, לגבור האוניברסאליות; את התרבות הלאומית יש לשמר באותם תחומי חיים שאינם קשורים בהחלטות חוצות גורל.
 - ג. למרבה הצער יש לא מעט עורכי דין שאינם שולטים בארמית ואינם מבינים את משמעות הביטויים בה. הארמית היא אחת מנקודות התורפה של הכתיבה המשפטית, והשימוש בה יוצר את התקלות הלשוניות המביכות ביותר. למשל, סקירה של כמה עשרות כתבי טענות העלתה שלוש צורות שונות של הביטוי השגור למדי "לית מאן דפליג" (לית = אין, מאן = מי, דפליג = שחולק, כלומר אין חולק, אין מחלוקת בדבר): האחת – "לית מאן דפליג" (לא שגיאת הקלדה, שכן צורה זו חזרה לאורך כל הטקסט). השנייה – "לית מאן דה-פליג" (משל היה זה תואר אצולה), והשלישית, הנאה מכולן "אין לית מאן דפליג".
- אסיים בדברי אחד מגדולי חכמי ישראל אם לא הגדול שבהם – הרמב"ם. כך תיאר הרמב"ם את מניעיו לבחירת השפה שבה יכתוב את חיבורו ההלכתי הגדול "משנה תורה":

"... וכן לא אחברוהו בלשון התלמוד לפי שלא יבינוהו מאנשי אומתנו כי אם יחידים ומלות ממנו זרות וקשות אפילו לבקיאים בתלמוד, אבל אחברוהו בלשון המשנה כדי שיקל זה לרוב." (הקדמה לספר המצוות).

כלומר הרמב"ם העדיף את עקרון החוקיות – בהירות החוק לכול – על פני שימור הארמית התלמודית, ועל כן הוא בחר בעברית של המשנה לחיבורו. נראה שזהו אילן גבוה מספיק להיתלות בו בטיעון זה, ובהד סגי לנא, ואידך זיל גמור.

לא ניתן לנתק את השפה הארמית מהכתיבה המשפטית - עו"ד תמי גרינברג ומיכל

אייבשיץ

"עם שאין לו עבר, ההווה שלו דל ועתידו לוט בערפל" (יגאל אלון)

סעיף 1 בחוק יסודות המשפט, התש"ם – 1980 קובע: "ראה בית המשפט שאלה משפטית הטעונה הכרעה, ולא מצא לה תשובה בדבר חקיקה, בהלכה פסוקה או בדרך של היקש, יכריע בה לאור עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל".

בהסתמך על סעיף זה נעשה שימוש תדיר בסוגיות המשפט העברי במסגרת פסקי דין של בתי המשפט בערכאות השונות. לא בכדי, במוסדות להשכלה גבוהה, נדרשים סטודנטים למשפטים ללימודי משפט עברי כחלק מהכשרתם כמשפטנים.

שניים מהמקורות הרבים שעליהם נסמך המשפט העברי הם התלמוד הבבלי והירושלמי שלשונם, כידוע, רובה ככולה ארמית. התנתקות עולם המשפט מהשפה הארמית וההתכחשות לה כמוהן כהתנתקות ממקורות המשפט העברי שממנו יונק עולם המשפט את תוכנו ומהותו.

א. הקשר בין הלשון הארמית לשפה העברית בל יינתק:

שפה היא תוצר של השפעות חיצוניות רבות. כפועל יוצא, שפה עוברת גלגולים רבים במרוצת הזמן והיא אינה קופאת על שמריה. תופעה זו לא פסחה גם על השפה העברית. שינוי אחד מני רבים שעברה השפה העברית במרוצת השנים הוא חדירתן של מילים מארמית אל השפה העברית.

מילים רבות השגורות בפינו מקורן בלשון הארמית, לדוגמה: אבא, סבא, סבתא, לאלתר, בלית ברירה, ערטילאי, סרק ועוד כהנה וכהנה. אם נאמר, כי יש "לזקק" את לשון המשפט מהמילים וממטבעות הלשון הארמיים השגורים בה, הרי שעלינו לפעול באופן קוהרנטי ולהסיר את כל המילים והניבים הארמיים שנשתרשו בשפת המשפט ללא יוצא מן הכלל.

האם יעלה על הדעת להסיר מלקסיקון המשפט מילים השאולות מהשפה הארמית, כגון אלה שהוזכרו קודם לכן?! ברור כי התשובה לכך שלילית. אם כך, מדוע שנדיר משפת המשפט מילים וניבים אחרים בארמית? מה הופך מילה או מטבע לשון מסוימים בארמית לגייטימיים ולעדיפים על רעותם מבלי שנידרש להסירם מלקסיקון שפת המשפט?

אין לנו אלא לומר, כי השפה הארמית נטמעה היטב בשפה העברית בכלל ובשפת המשפט בפרט, עד אשר לא ניתן לעקור משפת המשפט את השפה הארמית.

ב. אין לנקוט דין שונה לגבי טעויות בשימוש בלשון הארמית וטעויות בשפה העברית:

קראנו את הטענה שיש לא מעט עורכי דין שאינם שולטים בארמית ולפיכך טועים בשימוש במונחים ארמיים. לצערנו, אנשי המשפט "חוטאים" לא רק בכתובה או בהבנה שגויה של מילים ומטבעות לשון השאולים מהשפה הארמית, אלא גם במילים ובמטבעות לשון הנשענים על "טהרת" השפה העברית. כך למשל מצאנו בכתבי בי-דין לא אחת שימוש במונח "זורעת חול" או "עושה ימיו כלילות", טעויות בשם המספר ועוד כהנה וכהנה שיבושים.

יוצא, אפוא, כי אם נטיל איסור על שימוש בשפה הארמית בשפת המשפט כדי למנוע שימוש לא נכון, כי אז יהיה עלינו לאסור גם שימוש במילים ובמטבעות לשון מהשפה העברית "הטהורה" ונתיר לעשות שימוש אך ורק בלשון הדיוטות.

הנכון בעינינו הוא שלא לוותר על שימוש במטבעות לשון ופתגמים - ארמיים ועבריים כאחד ובלבד שיעשה בהם שימוש נכון. בין אם הדבר ייעשה על ידי השתלמויות ייעודיות לחברי לשכת עוה"ד ובין אם על ידי פרסומים של הטעויות הנפוצות בקרב קהילת המשפטנים. בנקיטת צעדים אלו נמצאנו תופסים שתי ציפורים במכה אחת: האחת - שימור מקורות המשפט העברי והשניה - שמירה על לשון בהירה וחפה מטעויות.

גם הטענה שהשימוש בארמית מונע הנגשת הטקסט המשפטי לציבור, ניתנת לפתרון באמצעות שימוש בארמית בלויית תרגום לעברית סמוך למונח או לביטוי הארמי שבו משתמשים, בדומה לשימוש שנעשה במונחים לטיניים.

נסיים את דברינו בציטוט מפסק דין שניתן על ידי בית המשפט העליון בשנת 1954: "נסיק כי אכן התייחסה האומה היהודית אל המשפט העברי, בכל תקופותיה ובכל תפוצותיה, כאל קניינה המיוחד, כחלק מנכסי צאן ברזל של תרבותה" (ע"א 191/51 סקורניק נ' סקורניק, פ"ד ח 141, 177).

ואידך זיל גמור..

בלי ארמית? רחמנא ליצלן - פרופ' אביעד הכהן

אקדמות מילין [=הקדמת דברים]

לפני שנים הרבה נוכח דוד בן גוריון בחופה שערך אבי, הרב מנחם הכהן. תוך כדי סידור הקידושין, משהחלו בקריאת הכתובה, קרא בן גוריון בכעס: "למה ארמית? דברו עברית!". "והלא גם בתורה דיברו ארמית", השיבוהו. "בתורה? היכן?", הקשה בן גוריון. "יגר שהדותא" (בראשית לא, מז). השיב בן גוריון בחדות שאפיינה אותו, "יגר שהדותא? זה אמר לבן הארמי. יעקב קרא לו גלעד".

נזכרתי במעשה זה אגב קריאת מאמרה היפה של עו"ד אהרוני, המבקשת, "בדחילו ורחימו", להדיר את הארמית מן הכתיבה המשפטית, וזאת מכמה סיבות. לטענתה, הנמכת ה"חומות" שקיימות, לטענתה, בין הציבור לטקסט המשפטי, תנגיש אותו מעט יותר לקוראיו. לצד זה, מנמקת עו"ד אהרוני את דבריה גם ברצון להגביר את כוח ה"אוניברסאליות" על פני התרבות הלאומית, שאותה, כך לדבריה, יש לשמר רק "באותם תחומי חיים שאינם קשורים בהחלטות חורצות גורלי". גם

"טעויותיהם המביכות" של עורכי דין שאינם שולטים בארמית, מביאים אותה למנוע אותם מליפול בפח היקוש של שימוש לא נכון בארמית.

במבט ראשון הדברים שובים את הלב, אך אין להסכים עמם.

א. "השמנה היא אם רזה?"

לו תתקבל ההצעה, הרי שבמקום להעשיר את השפה, לייפותה ולנאותה, לפתחה ולטפחה, נקבל שפה "רזה", דלת שומן ותוכן, אנורקטית ממש, שתעיד על בעליה כי הוא אולי "צורבא מרבנן" [=תלמיד חכמים], חכם משפט, אך "עם הארץ מדאוריתא" [=מן התורה], בור ובער.

"יש לו אוצר מלים עצום ורב, גדול מאד, בן 200 מילים", אמר פעם אבא אבן על פוליטיקאי מסוים שנודע ברוחב לשונו ולא דווקא לטובה, "אך לנוכח העושר הגדול הזה", המשיך אבן, איני מבין מדוע הוא עושה שימוש רק במחציתו, במאה מלים בלבד..."

בורות ושפה דלה, "נגישה" עד כדי רדידות, אינם צריכים להיות מושא הערכה. להפך. הלל הזקן ציוונו: "הווי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום, ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה". ודוק (עוד מילה ארמית...): לא נאמר "מקרב את התורה אל הבריות", באמצעות רידודה ושיטוחה של התורה, אלא "ומקרבן – את הבריות - לתורה". לאמור: קירוב הבריות לתורה, צריך להיעשות באמצעות לימוד והוראה, שיעלו את הבריות למדרגות גבוהות יותר, עשירות יותר.

כך בכל תחומי החיים, וכך מקל וחומר במשפט.

"פרקליט בור בענייני משפט עושה מלאכתו רמייה. אך מי שאינו יודע ולא שמע מעולם על החטא הקדמוני, אבי אבות כל החטאים והעוונות והפשעים שבעולם, אינו יכול להיחשב לאדם משכיל, על כל פנים לא לפרקליט יהודי משכיל. ועל החטא הקדמוני מסופר דווקא בספר "בראשית" ולא בהאלסבורי (Halsbury) או אצל גלנויל ויליאמס (Glanville Williams) ובשאר ספרים על עוונות וחטאים", וסיים בקריאה גדולה: "לא ימוש מפיכם ספר התנ"ך, זה האוצר היקר ביותר שהותיר לנו הגניוס היהודי, והגיתם בו יומם ולילה. כלום נאה לנו לאנשי המשפט בארץ אבות, לעמוד מרחוק, להתייחס בזלזול או אפילו בשוויון נפש בלבד לאוצרות תרבותנו?"

דברים נוקבים אלה אמר על פה לפני שנות דור שניאור זלמן חשין, מ"מ הנשיא ושופט ההרכב הראשון של בית המשפט העליון, בטקס הסמכת עורכי דין חדשים. לימים, פורסמו הדברים כמאמר קצר בחוברת "הד המשפט" תחת הכותרת, המדברת בעד עצמה, "התנ"ך – ספר ספריו של המשפטן".

השופט ש"ז חשין, למותר לומר, לא רק נאה דרש אלא גם נאה קיים. בבוא עורכי דין להיבחן בפניו בבחינות הלשכה (שבאותם ימים היו רק בחינות על פה), היה בוחן את ידיעותיהם לא רק בחוכמת המשפט אלא גם בתרבות, העולמית והיהודית.

הוסיף עליו בנו, ייבדל לחיים טובים וארוכים, המשנה לנשיא, השופט מישאל חשין, שכתב כי "הלשון היא - ואמורה היא להיות - אספקלריה למציאות, למחשבה, לנפש. אספקלריה ראוי לה שתהא נקייה ומצוחצחת, כי תשקף - ובמדויק - את שאמורה היא לשקף, הן במובן ובמשמעות הן בצליל. כך בענייננו וכך בכל עניין ועניין. והמבין יבין וידע [ע"פ 3451/00 מדינת ישראל נ' ג'מאל אבו-אלהווא, פ"ד נה(3) 334]. וכיוצא בו כתב הנשיא ברק: "הלשון היא המכשיר אשר באמצעותו ניתן ביטוי לחופש הביטוי. הלשון היא המכשיר שבאמצעותו אנו יוצרים קשר עם זולתנו. אך הלשון היא יותר מכלי תקשורת. הלשון היא כלי חשיבה. באמצעותה אנו חושבים ויוצרים מושגים ומעבירים אותם לזולתנו... אך הלשון אינה רק כלי תקשורת או חשיבה. הלשון והביטוי חד הם. הלשון קובעת את המובן של המחשבה. מכאן מרכזיותה של הלשון בקיום האנושי, בהתפתחות האנושית ובכבוד האדם. [ע"א 105/92 ראם מהנדסים קבלנים בע"מ נ' נצרת עילית, פ"ד מז(5) 201 (1993)]

ב. הלשון כתבנית נוף מולדתו ותרבותו של המשפטן

"האדם", שורר המשורר, "אינו אלא תבנית נוף מולדתו".

חלק מניבי הלשון הארמית, כמו גם מונחים יוונים (פרקליט, סניגור, קטיגור) פרסיים (דת, פרדס ועוד) ושאר מיני לשונות, היו זה כבר נכסי צאן ברזל של הלשון העברית וחלק בלתי נפרד מנוף מולדתו ותרבותו של כל משפטן ובן תרבות.

נביא רק מקצת דוגמאות (אגב, גם דוגמא, מקורה יוני!). "גושפנקא", "דווקא", "גלימה", "בר סמכא", "שכיב מרע", "הכל שריר ובריר וקיים", "לאלתר", "בר סמכא" ו"בר פלוגתא", "מותב תלתא", "לא מיניה ולא מקצתיה", "בצוותא חדא", "אדרבא", "מאי קמשמע לך?", "מניה וביה", "תרתיה דסתרין", "מעיקרא דדינא פירכא", "לקמן", "לעיל", "להלך", "השופט קמא", "קושיא", "בעיה", "כנופיה", "אתר", "נפקא מינה" (שעברה 'עברות' מזורז והוחל להשתמש בהטיותיה, בלשון רבים: "נפקא-מינות(!)", "שופרא דשופרא", "איפכא מסתברא", "בדיעבד", "דא עקא" (זו הצרה), "ברנש" (בן אדם), "ביש גדא" (רע מזל), ועוד כהנה וכהנה מונחים, ביטויים וניבי לשון ארמיים, שהיו זה כבר לבשר מבשרה ועצם מעצמיה של הלשון העברית בכלל (עד כדי כך, שחלק מהם, דוגמת "מסקנה", "פירכא", ו"סגי נהור", לא נודע כי באו אל קרבה), ושל לשון המשפטנים בפרט. האמנם את כל אלה יש להדיר ולשפח?

אחר כל אלה, כלום זקוקים אנו לעוד **אסמכתאות** (אופס, עוד מילה בארמית)?

אגב השגרתן של כל כך הרבה מלים ארמית לתוככי השפה העברית, באו לעולם גם יצורי כלאיים (מעין קריאת "יאללה ביי" של ימינו, שהיא הכל: גם ערבית, גם אנגלית, רק לא עברית...) דוגמת "שהדי [=עדי] במרומים", "בר רשות" [בן רשות, אדם המורשה לשהות בנכס מקרקעין על אף שאינו בעליו או שוכרו], ו"רשיון בר תוקף", ניבים דוגמת "ברי ושמא - ברי עדיף", "מילתא זוטרתא" [=דבר קטן, וממנו: פקיד זוטרי]; "דחף לאו בר כיבוש" המפורסם; "טיעון שאינו מעלמא הדין" [=מן העולם הזה] ועוד.

סינון השפה העברית ושפת המשפטים בפרט, באמצעות "נטרול מוקשי הארמית" מיניה וביה, ממנה ובה, עשוי להביא עמו את רידוד השפה והשטחיה, הדרה תרבותית, האדרת הבורות, והנצחת הבערות. אם כך ייעשה, ייווצר נתק מלאכותי ולא רצוי בין הלשון המשפטית העברית לבין מקורותיה העשירים ומורשתה העתיקה, בת אלפי השנים.

האמנם מבקשים אנו שאדם משכיל ומשפטן לא ידע ש"תרתי דסתר" אינו תואר אצולה הולנדי (דה-סתר) ושדינא דמלכותא דינא" הוא כלל שלפיו "דין המלכות – דין הוא", וחובה לציית לו, ואינו שמה של ישראלית המתגוררת כיום באמסטרדם (דינה דה-מלכותא); או שנפילה "מאיגרא רמא", גג גבוה, "ל"בירא עמיקתא" אינה התמכרות לבירה גרמנית מסוג משובח במיוחד אלא ירידה לבור עמוק? ש"בבא קמא" ו"בבא בתרא" אינם אֶחָיו של הבבא סאלי, וש"מניה וביה" אינם עוסקים לא המניות הנסחרות בבורסה (כמאמר עו"ד בור שטען בלהט "מְנִיָּה וּבִיָּה" או תופעה פסיכולוגית, "מְנִיָּה", שסופה דיפרסיה?

כדי להוציא מלבם של טועים, נדגיש שלא מדובר, חס וחלילה, **רחמנא ליצלן**¹, בעניין "דתי".

כבר ברל קצנלסון, ממנהיגי תנועת העבודה, קונן לפני שנות דור: "רצינו לגדל דור של אפיקורסים וגידלנו דור של עמי הארצות". למגינת לב, דומה שלעתיים עם הספר היה לעם הארץ, וכל הבור מחברו – משובח מחברו.

אדם משכיל, הגאה במורשתו, ובקי בגנזי לשונה, אינו צריך להיות "דתי" או "שומר מסורת" כדי להכשיר את שפתו ולהרחיב כל העת את אופקיו, גם הלשוניים, ולא לשאוף למכנה המשותף הנמוך ביותר.

השופט ד"ר משה זילברג, דיבר לא פעם על דלותה הבלתי נסבלת של לשון המשפטים בישראל. הוא דימה אותם לאנשים שיש לפניהם טירה רחבת ידיים, הרשומה על שמם בטאבו, שבה כמה קומות, עשרות אולמות, עליות ומרתפים, מלאים באוצרות רבים, ואילו הם מעדיפים להתגורר בחדרון קטנטן, דל"ת על דל"ת אמות, שגם הוא אינו בבעלותם.

בקיאות ברובדי הלשון של השפה העברית לדורותיה, ושימוש בהן, גם בלשון המשפטית, ברכה הם ולא קללה. יש בהם גם כדי ליצור מחסום בפני סכנת ה"לעז" המאיימת להשתלט על כל אורחות חיינו (ראו: אביעד הכהן, "משפטן, דבר עברית תחילה!", עורך הדין, אפריל 2014, עמ' 60-65).

הימנות עם חיילי לגיון (מונח יווני!) הטהרנים, כל אותם "מהדרין מן המהדרין" (עוד מונח ארמי) שמבקשים לקצץ בנטיעות הלשון, לבער מן העברית כ"עפרא דארעא", כעפר הארץ, כל "חשש ארמית", תביא עמה שפה דלה וריקה, רעת מראה ודקת בשר.

¹ בהקשר זה סיפר פעם ההיסטוריון פרופ' אברהם גרוסמן על תשובה הלכתית מימי הביניים שבה סופר על מרים אשת לוי, אישה מוכה, שחששה מפני בוא בעלה לביתו, שמא "רחמנא ליצלן יכה אותה". "איני מבין", שאל אחד הסטודנטים, "אם לוי בעלה נהג להכותה, מדוע חששה במקרה זה שדווקא מישהו אחר, 'רחמנא ליצלן', הוא זה שיכה אותה?"

ושמא לא ירחק היום ועל דרך זו נידרש ל"נטרל" מן השפה גם מילים ומונחים ארמיים שגורים, דוגמת המלים הראשונות שכל תינוק דובר עברית מוציא מפיו: "אבא", "אמא", ואם תרצו, גם "סבא" ו"סבתא", "סבא רבה" ו"סבתא רבה" (שהאל"ף הסופית שבהם מעידה על מוצאם הארמי!).

הליכה בדרך קלוקלת ועקלקלה זו, לא טובה היא. הרצון, הכן כשלעצמו, "להנגיש" את השפה ול"הנמיד" את חומותיה, עלול להביא עמו גם הדרת מונחים עבריים מקוריים שאדם מן היישוב לא יבינם לעולם דוגמת "עשיית עושר ולא במשפט", "שיבוב", וכיוצא באלה.

אין צריך לומר שאין כל "קדושה" במלים הארמיות, ואין כל חובה להשתמש בהן. אך שימוש כזה עשוי לחזק את הזיקה למקורותיו ההיסטוריים והתרבותיים של המשפט הישראלי, זיקה שקובעת ברכה לעצמה (לעניין זה ראו: אביעד הכהן, "עשיית עושר ולא במשפט העברי", משפט ועסקים י (תשס"ט), 183-232).

בעניין זה ראוי להזכיר את דבריו הנכוחים של הנשיא משה לנדוי: "המשפט הישראלי החילוני הוא משפט ללא שורשים היסטוריים משלו - בחינת אדם ללא צל. הוא מורכב מרבדים שונים, ולכל אחד מאלה מקורות היסטוריים משלו. אבל ההיסטוריה אינה שלנו ויש משהו מלאכותי מאד ואף פאתיטי בניסיונות המשפטנים שלנו להעלות פרטי פרטים מן ההיסטוריה המשפטית האנגלית מלפני דורות, על מנת שאלה יספקו לנו פתרונות לצרכי מדינת ישראל של היום. זו הבעיה הגדולה של המשפט הישראלי המודרני ורבים מאתנו - אף מן החילוניים שבינינו - כואבים את הכאב על כך שעד כה לא נמצאה דך הסינתזה בין המשפט העברי כנכס תרבותנו הלאומית לבין דרישותיה של חברה מודרנית כשלנו. [ההלכה ושיקול דעת בעשיית משפט", משפטים א (תשכ"ט), עמ' 305].

שימוש בניבי לשון - ארמיים ואחרים - והשגרתם בלשון המשפטית, עשויים להביא להעשרת השיח המשפטי ולהרחבת אופקיהם של קוראי הספרות המשפטית ולומדיה. שמחה יש באלה, לא טורח ומעמסה. כמאמרו של חיים כהן: "כאשר חכמי התלמוד נקטו לשון שממנה אפשר היה ללמוד דבר חדש ונוסף שבעצם אינו שייך לנושא דיונם, ששו ושמו: "מילתא אגב אורחא קא משמע לך!" [=דבר חדש השמיענו בדרך אגב]. לא זו בלבד שקבע לנו הלכה פלונית, אלא מלשונו אנו למדים גם דבר פלמוני".

יתר על כן: שימוש בלשון משפטית "עשירה" ו"גבוהה" עשוי לתרום את תרומתו גם להעשרת הלשון העברית גופה.

שופטים דוגמת ד"ר משה זילברג, מ"מ נשיא בית המשפט העליון, ה"ביאליק של הלשון העברית", כהגדרתו של מנחם אֶלון, תרמו ללשון העברית מונחים חדשים, דוגמת "לחינה" [=פילגש, על משקל "לחינתא" הארמית] או ניבי לשון נהדרים דוגמת "הרכיבו על שני רכשים", תרגום מופלא לניב הארמי "ארכביה אתרי רכשיה" שפירושו: הרכבת "טיעון" על שני סוסים בו זמנית. פסקי דינו מלאים בכל טוב הלשון, וכמובן אף מקום הארמית לא נעדר מהם. כך, למשל, כתב ש"שתיקה - כהסכמה דמיא [=דומה]" (פ"ד ב, 631); ובמקום אחר העיר שהדברים "גלויים וידועים, פשוטים כ'ביעתא בכותחא', כביצה בכותח (ולמען אותם שאינם יודעים, הובא תרגום המונח היפה ומקורו

בשולי העמוד (פ"ד ה, 501). וכמה יפה היא פתיחת אחד מפקקי דינו, בלשון קדמונים: "נישואין אזרחיים ונישואין דתיים - הי מינייהו עדיף? [=מי מהם עדיף?] (גנור נ' היועמ"ש, פ"ד ח, 838);

שופטים אחרים, תיבלו את פסקי דינם – זעיר פה זעיר שם (=מעט פה, מעט שם), במידה הראויה, במונחים וניבי לשון מלשונות הרבה, ארמית ואנגלית, לטינית וצרפתית, והיו דבריהם מאירים ומזהירים, משמחי לב ומשובבי נפש.

כך, למשל, כתב השופט אלון: "מן המפורסמות הוא שהקול היוצא מתיבת הטלוויזיה נשמע מסוף העולם ועד סופו, ולית אתר דפנוי מיניה" [ואין מקום שפנוי ממנו] (ע"א 7/79 הוצאת ספרים "החיים" נ' רשות השידור ואח', פ"ד לה(2)369); והשופט חשין כתב: "לא כך ראוי להם לגוברין יהודאין [=לאנשים יהודים] כי ינהגו גם כאשר סוגרות עליהם נסיבות חייהם" (ע"א 1569/93 מאיה נ' פנפורד, פ"ד מח(5) 725).

אשר לטענת הכותבת בדבר המתח בין שפה "אוניברסאלית" ל"פרטיקולארית" (לא ממש מונחים עבריים מקוריים ונגישים לכל), הרי שמדינת ישראל כבר הכריעה בדבר. הן בהכרזת העצמאות שלה המדברת ב"ספר הספרים" וב"חזונם של נביאי ישראל" כתשתית לערכי היסוד שלה, הן בזיקתה העמוקה ל"מורשת ישראל" (חוק יסודות המשפט, תש"ס-1980) ול"ערכיה של מדינת יהודית" (חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו וחוק יסוד: חופש העיסוק). כל אחד מאלה, וכולם יחדיו, כוללים פרקים שלמים בארמית (ע"ע ספר דניאל, שני התלמודים, וחלק ניכר של הספרות ההלכתית-רבנית).

ניתוק מכל אלה הוא ניתוק ממורשת עשירה, שאמורה להפרות ולהעשיר את השיח המשפטי, ולא לדלל אותו.

אכן, אין מניעה שבמקרים ראויים המשפטן – ויהא זה עורך דין או שופט, "יתרגם" את האמור בלשונו, ולצד הביטוי המקורי – ארמי או עברי – יביא את מקורו או את תרגומו.

כך נהג מורי ורבי השופט אלון ז"ל, שספריו, מאמריו ופקקי דינו כתובים בלשון בהירה ביותר, ורוויים באוצרות ששאב מן המשפט העברי, שרבים בהם הלשוניות הארמיות. על מנת ל"הנגיש" אוצרות אלה לכל, הקפיד השופט אלון לציין בצד כל מקור את שם כותבו וזמנו, ו"תרגם" לעברית את המונחים הארמיים (ראו בהרחבה: "מנחם אלון: חכם המשפט וחכם במשפט", שערי משפט (תשע"ג), עמ' 9-97). אם נלך בדרך זו לא תיפגע ה"הנגשה" הראויה, וגם מי שאינו מצוי בסתרי הלשון יוכל לברר את מקורה ופירושה.

ג. "עולם מלא"

קצרים של דברים: לשון אינה רק אמצעי טכני להעברת מסרים. הלשון משקפת היסטוריה, תרבות, ערכים. הלשון - עולם מלא היא.

ואין צריך לומר שהזלת ערך הלשון המשפטית באמצעות רידודה, אינה ערובה לבהירות יתר.

יכול אדם לכתוב טקסט משפטי ב"עברית" טהורה וטהרנית, שיהא סתום ורדוד, ויכול הוא לכתוב טקסט רצוף ניבים ומטבעות לשון, עבריים וארמיים (ואפילו לטיניים, רחמנא ליצלן – יצילנו האל!), שיהא בהיר וברור לכל.

חיים כהן, מ"מ נשיא בית המשפט העליון, אמן הלשון ורב-מג של לשון וניסוח משפטיים, כבר הֵצֵר מצד אחד (או, אם תרצו, "מחד גיסא"....), על לשונם הקלוקלת של המשפטנים, והעיד עליה: "לשונם המקצועית של אנשי המשפט הייתה מקדמת דנא [אופס, שוב ארמית... –א.ה.] לשמחה ולשנינה, אם בשל סרבולה, אם בשל קשיותה ואם בשל קיצורה. אדם מן היישוב לא הבין אותה וראה בה שפת סתר של בעלי מונופולין. הגיעו דברים לידי הוקעת המשפט כמעין מיסטיקה שרק חכמי הרזים מוצאים בה את ידיהם ורגליהם".

אך בה בעת, ומצד שני (או, אם תרצו, "מאידך גיסא"....), תבע חיים כהן את עלבונה של השפה וביקש להעשירה ולהעלות את רמתה ולא לרדדה: "לשון החוק בפרט, ולשון המשפט בכלל, הם הגוף אשר בו שוכנת נשמתם של החוק או המשפט, ואך כשהוא יפת תואר ויפת מראה ומטופל יפה, ראוי הוא לשמש להם אכסניה".

טול מן הלשון העברית – ומלשון המשפט העברית בפרט - את כל הארמית שבה, ונטלת הימנה (ממנה, עוד ביטוי ארמי...) נתח נכבד מרוחה ונשמתה.

קצרים של דברים: "צורה ותוכן ירדו כרוכים מן השמים לצרכי דין ומשפט. הצורה שבה ניתנים דברי חוק היא, למעשה, רוחם ונשמתם", כמאמר השופט ש"ז חשין. וכמאמר בנו, יבלחט"א: "יפה וראוי לנו כי נעשה שימוש - ושימוש תדיר - בביטויים ובמטבעות-לשון מעברנו". אכן, "דוברי-עברית אנו, שפתנו היא עברית, ונכון יהיה כי נסיר ירוקת שעלתה על ביטויים ומושגים מימי-קדם - ביטויים שלנו ומשלנו - נבריש אותם, נצחצח אותם ונביאם אל ביתנו בברכת ברוך-הבא". [בג"ץ 3090/97 עורך דין יוסף פנחס כהן נ' הממונה על מחוז הדרום, פ"ד נב(2) 740]. רוצה לומר: לא השלכת הלשון הקדומה, וניבי הלשון הארמיים בכללה, אלא סיגולה והתאמתה ללשון ימינו, תוך חידוש הישן וקידוש החדש.

"והכל שריר, ובריר וקיים".

